

Отримана 15.10.2024

Прорецензована: 28.10.2024

Прийнята до друку: 07.11.2024

Електронна адреса: petrashchuk.myroslava@chnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2312-7112-2024-27-36-39

Петрашчук Мирослава. Феноменологічна візія початку та кінця життя: біоетичний контекст. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2024. № 27. С. 36–39.

УДК 13+173.4+612.6

Мирослава Петрашчук**ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ВІЗІЯ ПОЧАТКУ ТА КІНЦЯ ЖИТТЯ:
БІОЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ**

У статті розглянуто філософські та біоетичні аспекти початку та кінця життя через призму феноменологічного підходу, зокрема в контексті сучасних медичних і технологічних досягнень. Особливу увагу приділено класичним біоетичним проблемам, таким як аборт, трансплантація органів та евтаназія, які набувають нових вимірів у зв'язку з розвитком медичних технологій, що дозволяють втручатися в ці процеси на різних етапах. Проаналізовано погляд сучасного феноменолога Ф. Свенаюза, який використовує феноменологічну методологію для глибшого осмислення етичних дилем, зокрема у випадку вибору між абортom і збереженням плоду, що вимагає врахування не лише моральних принципів, а й тілесних переживань жінки та медичних знань про розвиток ембріона. Також детально розглянуто проблему трансплантації органів, яку Свенаюз трактує як можливість «пережити смерть», намагаючись поєднати екзистенційний досвід смерті з перспективою збереження життя іншого. Важливим аспектом статті є аналіз сучасних досліджень у феноменології смерті, де особлива увага звертається на наративність, темпоральність та автентичність. Зокрема, підкреслено, як ці концепти взаємопов'язані з розумінням смерті як індивідуального, унікального досвіду.

Ключові слова: феноменологічна біоетика, наративність, ось-буття, буття-до-смерті, темпоральність, автентичність.

Myroslava Petrashchuk**PHENOMENOLOGICAL VISION OF THE BEGINNING AND END OF LIFE:
BIOETHICAL CONTEXT**

The article examines the philosophical and bioethical aspects of the beginning and end of life through the lens of the phenomenological approach, particularly within the context of modern medical and technological advancements. Special attention is given to classic bioethical issues, such as abortion, organ transplantation, and euthanasia, which gain new dimensions due to medical technologies that enable intervention in these processes at various stages. The perspective of contemporary phenomenologist F. Svenaeus is analyzed, who employs phenomenological methodology to deepen the understanding of ethical dilemmas, particularly in cases involving the choice between abortion and preserving the fetus, which requires considering not only moral principles but also the embodied experiences of the woman and medical knowledge about embryo development. The issue of organ transplantation is also examined in detail, interpreted by Svenaeus as a possibility to «experience death,» attempting to link the existential experience of death with the perspective of sustaining another's life. A significant aspect of the article is the analysis of current studies in the phenomenology of death, where particular attention is given to narrativity, temporality, and authenticity. Emphasis is placed on how these concepts interrelate with understanding death as an individual, unique experience.

Keywords: phenomenological bioethics, narrativity, Dasein, being-toward-death, temporality, authenticity.

Початок і кінець життя здавна постають як одні з найбільш фундаментальних проблем для філософського осмислення, адже вони пробуджують глибокі екзистенційні роздуми та викликають складні етичні дилеми. Важливість цієї проблематики особливо очевидна у сфері біомедичної етики, де питання народження, життя і смерті виходять за межі абстрактних теоретизувань і стають нагальними і серйозними прикладними проблемами. Аборт, штучне запліднення, клонування, трансплантація органів та евтаназія – це лише деякі з багатьох біомедичних процедур, що через своє застосування спонукають нас замислитися над основами людської гідності, автономії та цінності людського життя. Кожен з цих випадків потребує не лише всебічного теоретичного осмислення, але й виваженого етичного регулювання, що враховує глибину та різноманітність людського досвіду в контексті сучасного суспільства і науково-технічного прогресу.

Найбільш глибокий та всебічний розгляд питання початку і кінця життя, що враховує як феноменологічну традицію, так і біоетичний контекст одночасно, можна знайти в доробках сучасного феноменолога Ф. Свенаюза. Його підхід не лише дає детальне розуміння складності та

багатогранності окреслених екзистенційних меж, але й демонструє їх тісний взаємозв'язок науково-технічним прогресом, який докорінно змінив людське сприйняття життя і смерті в контексті сучасної медико-технологічної реальності. Розгляньмо це питання детальніше, зосередившись на деяких ключових ідеях, що з'являються в сучасній феноменологічній біоетиці, яскравим прикладом якої є напрацювання Свенаюза.

Саме проблемам початку життя і переживання смерті, з особливим акцентом на ролі медичних технологій, присвячено два останні розділи монографії Свенаюза [5]. Автор підкреслює, що зростаюча технологізація медичної сфери не лише трансформувала якісні характеристики таких фундаментальних процесів, як народження, життя і смерть, але й відкрила нові виміри біоетичних проблем, що виникають у зв'язку з їх застосуванням.

Свенаюз застосовує феноменологічний підхід для глибшого розуміння етичних дилем, які виникають у контексті вибору між абортom та збереженням плоду. Він підкреслює, що згідно з феноменологічною перспективою мислення, питання щодо моральної допустимості аборту, моменту його можливого здійснення та критеріїв ухвалення такого рішення вимагають неодмінного врахування як життєвих обставин та досвіду вагітної жінки, так і різних стадій розвитку ембріона чи плоду. Ці стадії розвитку можуть бути виявлені завдяки тілесним відчуттям і переживанням самої жінки, будучи доповненими медичними дослідженнями. Звідси Свенаюз робить висновок, що феноменологічний підхід до етики раннього життя полягає у спробі поєднати «втілену перспективу вагітної жінки» з «уявною перспективою ембріона-плоду-немовляти-дитини», яка формується за допомогою медичних знань і технологій. Цей підхід уможливує розгляд проблеми не лише з позиції загальноприйнятих моральних принципів, але й через унікальний життєвий, втілений досвід вагітної жінки, розширюючи при цьому розуміння цього досвіду з урахуванням обох перспектив – і тієї, що належить матері, і тієї, що конструюється і впевній мірі прогнозується для майбутньої дитини у процесі її розвитку.

Свенаюз також звертається до проблеми трансплантації органів, розглядаючи її через призму феноменологічного підходу до біоетики. Автор підкреслює, що феноменологічне дослідження цього процесу має справу з фундаментальними питаннями щодо наших стосунків із власним тілом, а також щодо тих зв'язків, що ми конструюємо з іншими людьми, з якими ми разом інтерсуб'єктивно поділяємо буття-у-світі як втілені істоти. Особливо цікавою нам видається подане Свенаюзом тлумачення трансплантації органів як способу «пережити власну смерть» у сенсі посмертного (для нас) продовження функціонування власних органів у тілі іншої людини. На наш погляд, розгляд трансплантації органів як шляху, що дозволяє «пережити власну смерть», розширює наше розуміння інтерсуб'єктивності та ілюструє здатність людської спільноти до збереження внутрішнього зв'язку навіть у найрадикальніших умовах втрати.

У заключній частині своєї монографії Свенаюз висловлює критичне ставлення до технологізації науки, ґрунтуючи свої погляди на філософії М. Гайдегера, за яким технології не лише створюють нові можливості для нашої діяльності та існування, але й дещо спотворюють наш спосіб бачення світу. Вони спонукають нас сприймати навколишнє не як сукупність самодостатніх явищ, а як ресурси, що служать способами задоволення наших потреб.

Хоча філософія технології Гайдегера здебільшого зосереджена на загальних небезпеках та недоліках новітніх технологій і приділяє менше уваги конкретно медичним технологіям, Свенаюз все ж знаходить в цих міркуваннях можливості для ґрунтовнішого осмислення і біомедичної етики. Він відзначає, що, поєднуючи медичні знання з технологіями, сучасна медична наука призводить до знецінення людського досвіду, зокрема страждань пацієнтів. На його думку, медична практика, що базується на таких технологіях, дедалі більше схиляється до об'єктивуючого та інструменталізуючого аналізу, що замінює контекстуальне розуміння болю та страждання пацієнта, зводячи ці явища до суто фізичних, біологічних процесів.

Вартим уваги є також феноменологічне дослідження Свенаюзом проблеми евтаназії [6]. Важливою складовою для такого аналізу проблеми вибору смерті є наративність людського життя: «Історія завжди має початок та кінець; це частина того, що робить його історією з певним сюжетом» [6, с. 339], тож, продовжуючи цю аналогію між початком як народженням та кінцем смертю, Свенаюз підкреслює, що жалюгідний кінець може змінити сенс усієї життєвої історії. Сучасний феноменолог підсумовує свої міркування, стверджуючи, що медицина та етика кінця життя могли б скористатися феноменологічною теорією страждання в наступний спосіб. По-перше, феноменологія дозволяє

визнати та вдосконалити розуміння різноманітності досвіду страждання, яке не зводиться суто до фізичних процесів. По-друге, важливо зрозуміти, як різні рівні досвіду можуть бути важливими та взаємопов'язаними для пом'якшення або навіть припинення страждань. І, по-третє, краще осмислити, що означає для помираючої людини досягти цілісності і повноти, завершити своє життя так, як вона хоче, будучи тією людиною, якою вона бачить себе в своїх власних очах та в очах інших.

На наш погляд, нарративність, до якої апелює Свенаюз, тісно взаємопов'язана з іншим терміном, важливим для феноменологічного розуміння проблем початку та кінця життя, а саме – з темпоральністю. Для кращого розуміння звернімося до інших сучасних досліджень у сфері феноменологічної біоетики.

Зокрема Т. Абрамс та Дж. Сетчелл [1] також у своїх міркуваннях звертаються до концепції смерті у філософії Гайдегера, розглядаючи його працю «Буття і час» як центральний текст у феноменології смерті. Вони не лише акцентують увагу на фундаментальних розмежуваннях, які вводить Гайдегер між такими модальностями, як загибель, смерть та вмирання, а й підкреслюють специфічну темпоральність, що лежить в основі його філософії смерті. Абрамс та Сетчелл в цьому контексті зазначають: «ось-буття завжди є буттям-до-смерті» [1, с. 680], вказуючи на те, що Dasein, або ось-буття, по суті існує в постійному русі до своєї кінцевої, останньої межі. Таке розуміння смерті не обмежується лише розумінням завершення можливості бути, а збагачує усвідомлення смерті в контексті цілісної темпоральної структури, складовою турботи та кинutoї проєкції, що формує наше орієнтування в світі. Відтак смерть постає як те, що спрямовує нас на автентичне усвідомлення власної скінченності й особистої відповідальності за власне буття, що розгортається в часі.

С. Біндемман також вказує на важливість темпоральності у феноменології смерті, пишучи: «Наша ситуативність, що існує внаслідок того, що ми були вкорінені в минуле та поміщені в сьогодні, що дивиться в майбутнє, стає центром нашого буття. Ми відкриваємо це відчуття зв'язку, коли стикаємось з необхідністю власної смерті...» [3, с. 886]. Тож можна зауважити, що в цьому сенсі смерть проявляє себе не просто як завершення життєвого шляху, а й є усвідомленим нагадуванням про наш зв'язок з минулим та майбутнім, що надає осмисленості нашому буттю в теперішньому часі.

Натомість К. Аго [2] звертається до екзистенціалістського підходу, зокрема інтерпретації Ж.-П. Сартра, щоб пояснити значущість та глибину гайдегерівської філософії смерті. Аго підкреслює, що Гайдегер робить принципову відмінність між поверхневим усвідомленням того, що «всі помруть» – загальновідомої і абстрактною ідеєю, і глибоко особистим, моторошним та подекуди тривожним усвідомленням факту: «я помру». Саме це індивідуальне розуміння власної смертності в такому тлумаченні здатне прокласти шлях до автентичності, наділивши ось-буття (Dasein) цілковитою увагою до постійно присутньої можливості безпосередньо власної смерті.

Досить радикальну перспективу щодо кореляції автентичності та усвідомлення власної смерті пропонує Дж. А. Гозетті-Ференсеї. Вона зазначає: «Я можу пожертвувати собою, щоб врятувати когось, але все одно не можу померти його чи її смертю, так само як і він або вона не можуть померти моєю» [4, с. 17]. Гозетті-Ференсеї висловлює переконання в тому, що смерть радше індивідуалізує ось-буття (Dasein) навіть сильніше, ніж саме життя, оскільки в той час, як ми можемо поділяти чужі думки, брати участь у ритуалах інших, слідувати тим же життєвим виборам, осмислювати вже висловлені кимось думки чи переживати почуття, які переживались вже іншими, смерть залишається при цьому всьому виключно особистісним досвідом. Як наголошує дослідниця, ця остання межа існування є абсолютною, невід'ємною власністю кожного, що в підсумку можна вважати найсильнішим чинником індивідуалізації, адже в ній зосереджені всі можливості нашої скінченності та часовості. Тож смерть можна визначити, виходячи із зазначених міркувань, як остаточне майбутнє, що робить мене унікальним у межах власного буття.

Отже, наразі ми можемо зробити висновок про те, що медичні технології істотно змінюють не лише спосіб, яким людські істоти приходять у світ і залишають його, але й самі засади розуміння життя і смерті. Вони радикально трансформували процеси народження і смерті, що ставить перед суспільством нові біоетичні виклики. Ці зміни вимагають такого аналізу, який би поєднував біомедичні досягнення та технології з глибоким розумінням людського досвіду, яке може надати сучасний феноменологічний підхід до біоетики, в межах якого осмислюються проблеми біомедичної етики з урахуванням таких ключових аспектів буття-у-світі, як життєвий досвід, тілесність, інтерсуб'єктивність, нарративність, темпоральність та автентичність.

Література:

1. Abrams T., & Setchell, J. Living with death in rehabilitation: a phenomenological account. *Human Studies*. 2018. 41. P. 677-695.
2. Aho K. A. (2016). Heidegger, ontological death, and the healing professions. *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2016. 19. P. 55-63.
3. Bindeman S. Death, consciousness, and phenomenology. *JCER*. 2016. 7(11). P. 882-899.
4. Gosetti-Ferencei, J. A. Death and Authenticity: Reflections on Heidegger, Rilke, Blanchot. *Existenz*. 2014. 9(1). P. 53-62.
5. Svenaeus, F. *Phenomenological bioethics: Medical technologies, human suffering, and the meaning of being alive*. London: Routledge, 2017. 176 p.
6. Svenaeus Fredrik. "To die well: the phenomenology of suffering and end of life ethics." *Medicine, Health Care and Philosophy*. 23.3 (2020). P. 335-342.